

RECERQUES

HISTÒRIA / ECONOMIA

/ CULTURA

68

Homenatge a Núria Sales

Jaume Riera Sans Salg,
morrodevaques, botxí

Eva Serra i Puig Isabel de Cabrera
i Albanell. Una economia rendista
al final d'una nissaga (1607-1615)

David Bernabé Gil L'oposició dels
municipis valencians a les visites del
governador durant la segona meitat
del segle XVII

Eduard Martí Fraga L'assentament
institucional del Braç Militar
i les conferències dels comuns

Pere Gifre Ribas Una visió de
la guerra de Successió al nord
de la vegueria de Girona.
Les memòries d'Amer Massó, pagès
de Sant Esteve de Guialbes

M. Àngels Sanllehy i Sabi Casa de
Sarte d'Unha i Casa Joanchiquet de
Vilamòs: el comerç de bestiar a la Val
d'Aran (segles XVIII-XIX)

Rosa Congost Colomer Més enllà
de les etiquetes. Reflexions sobre
l'anàlisi dels grups socials humils.
La regió de Girona (1770-1850)

L'oposició dels municipis valencians a les visites del governador durant la segona meitat del segle XVII

The opposition of Valencian municipalities to Governor visits during the second half of the seventeenth century

per David Bernabé Gil

Universitat d'Alacant

RESUM:

La visita era un procediment d'exigència de responsabilitats administratives que, en els municipis del Regne de València, incumbia desenvolupar de manera ordinària al portantveus de governador general *citra Sexonam*, cominat per les disposicions forals a la realització d'una cada any com a mínim. Atès el caràcter inquisitiu, punitiu i reformador que comportaven aquestes inspeccions sobre la gestió de l'administració municipal i els seus responsables, durant la segona meitat del segle XVII –en què sembla escaure's una reactivació d'aquesta pràctica i un agreujament dels problemes que patien les hisendes locals– es detecta un fort moviment opositor al seu desplegament entre un bon nombre d'entitats municipals. Aquest treball analitza les fórmules utilitzades per les corporacions locals per a impedir la realització d'aquestes visites o desactivar-les una vegada iniciades i els arguments esgrimits per a aconseguir aquests objectius, així com les respostes que van obtenir per part dels titulars de l'ofici de la Governació i de l'administració règia en general.

PARAULES CLAU:

Governació, València, visites, municipis, segle XVII.

ABSTRACT:

The *visita* was an administrative procedure whereby the municipalities of the Kingdom of Valencia were asked to render accounts. It was normally the affair of the portantveus de governador general, to be held by law at least once a year. Given the inquisitive, punitive and reforming nature of these inspections, a movement of reaction against them can be detected in a number of municipalities in the second half of the seventeenth century, when the practice appears to have been reactivated in a context of increased financial difficulties for the local institutions. This paper analyses the various methods used by local government to prevent these visits or neutralise them once they were in place and the arguments employed to achieve such objectives, as well as the responses obtained by the Governor and his Royal Administration.

KEY WORDS:

Governor, Valencia, visits, municipalities, seventeenth century.

* Aquest treball ha sigut realitzat en el marc del Projecte d'Investigació HAR2011-27062, finançat pel Ministeri de Ciència i Innovació. La traducció al català ha tingut el suport del Servei de Política Lingüística de la Universitat d'Alacant, al qual agraiïc la seua tasca.

Des de temps medievals, la visita es va configurar com un procediment ordinari d'exigència de responsabilitats que permetia a la Corona exercir la seua funció de control i supervisió sobre els diferents sectors de l'administració. Encara que, en principi, eren els òrgans més directament vinculats al poder reial els que estaven sotmesos a aquesta tasca fiscalitzadora o inquisitiva,¹ com a mínim al Regne de València, també els municipis de reialenc hi van quedar subjectes, de manera ordinària i extraordinària. Més concretament, van ser les entitats locals pertanyents a l'extensa Governació *citra Sexonam*, que abraçava la major part del territori valencià, les concernides sobre aquest tema pel fur 96, rúbrica *de jurisdictione omnium iudicum et forum competenti*. Establia expressament aquesta disposició foral l'obligació del portantveus de governador –o el seu lloctinent general– de romandre un mes a l'any més enllà del riu Uxó i un altre més enllà del Xúquer, visitant el Regne, «per ço que, si alguns oficials o altres persones hauran agreujats, calumniats o damnificats a altres contra justícia e no.ls volran fer dret per amor, paor o favor de alguns, dit portantveus o lochtinent ó reduexca a justícia e suplesca lo defalliment d'aquel o d'aquels qui justícia no hauran feta».² En teoria, aquesta era la fórmula ordinària utilitzada per la Corona per a supervisar l'administració municipal; al marge de les visites que, amb caràcter extraordinari, es podien encomanar en qualsevol moment a algun dels oficials regis, per a cerciorar-se de la correcta gestió dels assumptes comunitaris.³

El fur en qüestió, atorgat per Pere II el 1342, seria recordat endavant com el fonament principal –però no l'únic– d'una pràctica administrativa de la qual conti-

1. Vegeu fonamentalment, T. CANET APARISI, «Procedimientos de control de los oficiales regios en la Corona de Aragón. Consideraciones sobre su tipología y su evolución en la época foral moderna», *Estudis* 13, 1987, 131-150; i M. PEYAVIN, *Visite et gouvernement dans le Royaume de Naples (xvi-xvii siècles)*, Madrid, Casa de Velazquez, 2003, 169-191; també, per a València, T. HAMPE MARTÍNEZ, «Don Pedro de la Gasca, visitador general en el Reino de Valencia (1542-1545)», *Estudis* 13, 1987, 75-99; J. MARTÍ FERRANDO, *El poder sobre el territorio (Valencia, 1536-1550)*, València, Generalitat Valenciana, 2000, 41-73.

2. V. GIMÉNEZ CHORNET, «Control de l'administració local: les visites als municipis en l'època foral valenciana», *Bulletí de la Societat Castellonenca de Cultura* LXVIII, 1991, 73-84; del mateix autor, «La Visita a los municipios por el Gobernador de Valencia», *Revista de Historia Moderna* 19, 2001, 39-50; C. M. PAYÀ I BOTELLA, «La visita de residència a Alcoi el 1682», *XVII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2003, III, 707-720; A. BERNABEU GALBIS, «Diferencias entre el general gobernador de Valencia, Basilio de Castellví, y la real villa de Ontinyent: la intervención del rey Felipe IV», *Alba* 13-14, 1999, 229-242.

3. Exemples sobre aquest tema: A. FELIPE ORTS, «Las visitas de inspección. Un intento de solución a la crisis financiera de la ciudad de Valencia durante el siglo xviii», *Estudis* 20, 1994, 143-165; de la mateixa autora, «Las visitas de inspección a la ciudad de Valencia durante el siglo xvi», *Studia Historica. Historia Moderna* 25, 2003, 241-267; M. DIEZ SÁNCHEZ, *La hacienda municipal de Alicante en la segunda mitad del siglo xvii*, Alacant, Institut Juan Gil-Albert, 1999, 44-48, 54-80; de la mateixa autora, «La visita de residencia como instrumento de control de la Monarquía sobre el municipio foral: el caso de Alicante», dins P. FERNÁNDEZ ALBALADEJO (ed.), *Monarquía, Imperio y Pueblos en la España Moderna*, Alacant, CAM - Universitat d'Alacant - AEHM, 1997, 561-568; D. BERNABÉ GIL, *Monarquía y patriciado urbano en Orihuela, 1445-1707*, Alacant, Universitat d'Alacant, 1989, pàssim.

nua ignorada la seua difusió efectiva en època medieval; mentre que, per al període modern, comença a ser coneguda una mica més bé. Així, encara que el mandat foral no arribaria a executar-se, ni remotament, amb la puntualitat requerida, tot sembla indicar que va ser a partir del regnat de Felip II quan les visites dels governadors valencians sobre els municipis van començar a prodigar-se amb una mica més de profusió.⁴

No serà, però, objecte primordial d'aquest breu treball aprofundir en la cronologia de les visites ni en els factors que, hipotèticament, van poder contribuir a la seua especial concentració en determinades conjuntures o períodes de mandat de determinats governadors. Tampoc es tractarà d'oferir ací un minuciós recorregut per les disposicions forals que, a partir del 1342, es van anar succeint sobre el dret regi d'inquirir sobre les comunitats veïnals. Es renunciarà, així mateix, a analitzar el funcionament de la visita com a procediment subjecte a unes pautes formals d'actuació que, en les seues línies essencials, resultaven molt similars en cada municipi. Vicente Giménez Chornet ja es va ocupar d'aportar valuosa llum sobre aquestes dues últimes qüestions,⁵ que, de moment, sembla suficient per a permetre que ens endinsem en un coneixement més profund d'altres aspectes no menys interessants, però tot just entrellucats; si més no, en tota la seua extensió, complexitat i significat. Són aquests els relacionats amb l'oposició que a voltes va suscitar en els entramats municipals la pràctica de les visites i amb les modalitats emprades per a expressar aquest rebuig, així com les respostes que van obtenir pels diferents òrgans de l'administració real.

La possibilitat que arribara a aflorar aquesta animadversió deriva de la mateixa naturalesa de la visita i de les seues implicacions; i el seu abast no era aliè a les circumstàncies que, en cada cas, emmarcaven el seu desenvolupament concret. Atenint-se a una pauta comuna, i després d'anunciar l'arribada amb uns quants dies d'antelació, perquè tingueren dispostat l'allotjament i l'hostalatge, el governador, amb l'ajuda dels oficials i ajudants que l'acompanyaven –assessor, procurador, agutzil, escrivà, comptador–, inspeccionava la pràctica administrativa i la comptabilitat municipal, impartia justícia, depurava les responsabilitats en què hagueren incorregut els oficials dels últims anys i, en general, abans d'abandonar la població –al cap d'unes quantes setmanes o mesos–, reformava les ordenances municipals mitjançant la promulgació de nous reglaments.

Que, en el transcurs de les actuacions dels governadors, sorgiren friccions amb alguns implicats en administracions poc transparents, era eventualitat que entrava dins de l'habitual. Que la corporació municipal, en nom de la comunitat, endegara accions dirigides a desactivar l'execució de la visita, una vegada començada, era decisió ja de més calibre, i plantejar-la requeriria la deguda justificació; igual que la sol·licitud d'ajornament, tot esperant que concorregueren conjuntures més propi-

4. Apreciació provisional, a partir de les dades que ofereix sobre aquest tema GIMÉNEZ CHORNET, «Control de l'administració...» i «La Visita a los municipios...», i les que intente aportar en un treball propi, en preparació, sobre «El (in)cumplimiento de la obligación de "visita" municipal por los gobernadores de Valencia en época foral moderna».

5. GIMÉNEZ CHORNET: «Control de l'administració...», i «La Visita a los municipios...».

cies. Però la iniciativa sens dubte més atrevida consistia a reivindicar –sol·licitant o tractant de fer valdre– l'exempció definitiva de la possibilitat de sotmetre's a aquest tipus d'inquisicions.

Durant la segona meitat del segle XVII –en què semblen coincidir, d'una banda, una reactivació d'aquesta pràctica inquisitiva, després d'un parell de dècades de relativa relaxació en la seua execució i, d'una altra, un possible agreujament dels problemes que venien patint les hisendes locals⁶ van arribar a la dotzena els municipis que, d'alguna manera, expressaren el seu descontentament davant del procediment de visita i tot el que el seu desplegament efectiu comportava. Es va correspondre el període ací tractat amb els mandats, al capdavant de la titularitat de la Governació valenciana, de don Basilio de Castellví, entre 1644 i 1672, i, a partir de llavors, del seu fill José, primer marquès de Vilatorques –des de 1690–, que li va succeir en l'ofici fins a la seua promoció al Virregnat de Mallorca el 1691.⁷

Davant de la –malgrat tot– vacil·lant ofensiva fiscalitzadora represa per aquests governadors –segurament esperonats per instàncies règies superiors–, les fórmules utilitzades pels municipis per a expressar aquella disconformitat van ser molt diverses, ja que oscil·laven entre la simple sol·licitud d'ajornament provisional o suspensió temporal, d'una banda, i la negociació directa amb la Corona per a obtenir un privilegi d'exempció perpètua, d'una altra; passant per la impugnació frontal mitjançant accions judicials davant de l'alt tribunal del regne. Encara que a voltes aquestes variants es van plantejar de manera complementària i successiva, a l'efecte de l'anàlisi convé separar, no obstant això, els casos en què simplement es va tractar d'escapar momentàniament a les accions fiscalitzadores anunciades pel governador, d'aquells altres en què es perseguia eradicar definitivament aquesta possibilitat, qüestionant-ne fins i tot la legalitat.

Les iniciatives extremes d'aquest últim tipus i les peculiaritats que presentava la seua plasmació concreta –per les vies de justícia i de gràcia– remetent ineludiblement a plantejaments amb forta empremta constitucional, la funcionalitat de la qual ja he examinat en un altre treball –que excusa un extens desenvolupament ací. Assenyalava allí com, entre 1677 i 1690, un total de set viles valencianes van aconseguir de la Corona –fins i tot després d'haver obtingut sentències desfavorables de la Reial Audiència, en la seua pretensió de fer valdre antics drets de supo-

6. Les dues hipòtesis, encara per comprovar, es basen en apreciacions provisionals, a partir d'informacions procedents de documentació esparsa, en la major part inèdita, actualment en primera fase del procés d'elaboració.

7. Sobre tots dos, vegeu els treballs d'A. FELIPE ORTOS, «Don Basilio de Castellví y Ponce, gobernador y virrey de Valencia (1604-1673): Apuntes biográficos», dins R. FRANCH BENAVENT i R. BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO (COORD.), *Estudios de historia moderna: en homenaje a la profesora Emilia Salvador Esteban*, València, Universitat de València, 2008, I, 171-188; «El testament del Marquès de Villatorcas i la disputa del Comte de Cervelló per l'herència paterna. Una altra conseqüència de l'exili austracista», *Aguats* 24-25, 2007, 97-121; i «La Gobernación de Valencia durante el siglo XVII y el linaje de los Castellví», dins A. JIMÉNEZ ESTRELLA i J. J. LOZANO NAVARRO (ED.), *Actas de la XI Reunión Científica de la Fundación española de Historia Moderna. Comunicaciones. I. El Estado Absoluto y la Monarquía*, Granada, Universitat de Granada, 2012, 698-709.

sada exempció– nous privilegis acreditatius, a canvi de serveis en metàl·lic, que els van eximir en el futur de les visites del governador.⁸

Però, a banda del vessant constitucional a què remeten les formulacions que sustentaven peticions d'aquesta índole, si bé presentades –i aconseguides– per la via de gràcia –després dels revessos obtinguts invariablement per la de justícia–, la resta dels arguments esgrimits no eren molt diferents dels plantejats pels consistoris que aspiraven únicament a una suspensió temporal.⁹ Els casos ací analitzats comprenen, doncs, indistintament, tant els corresponents a poblacions que, amb diferents pretextos, es van limitar a sol·licitar al governador –una vegada aquest havia declarat la seua intenció de desplaçar-se fins al municipi en qüestió per a iniciar *in situ* la seua inspecció– que s'abstinguera de fer-ho i ajornara la visita per a una altra ocasió; com també les que acudien a altres autoritats superiors per a intentar aturar la visita ja començada abans de la seua culminació.

TAULA I
Peticions dirigides a evitar les visites del governador de València
(segona meitat del segle XVII)

<i>Any</i>	<i>Municipi</i>	<i>Sol·licitud</i>	<i>Concessió</i>
1655-61	Ontinyent	Moderació de despeses i suspensió	No
1657	Borriana	Suspensió per 10 anys	Sí
1658	Alcoi	Suspensió temporal	Sí
1669	Benigànim	Suspensió per 10 anys Privilegi d'exempció	Sí No
1673	Morella	Suspensió per 10 anys	Sí
1677	Carcaixent	Privilegi d'exempció	Sí
1679	Xixona	Privilegi d'exempció	Sí
1682	Alcoi	Suspensió temporal	No
1685	Algemesí	Privilegi d'exempció	No
1686	Castelló	Suspensió temporal	No
1687	Penàguila	Privilegi d'exempció	Sí
1689	Morella	Privilegi d'exempció	Sí

8. D. BERNABÉ GIL, «Constitucionalismo municipal en tiempos de Carlos II. Privilegios de exención frente a las visitas de los gobernadores de Valencia», *El Compromiso de Caspe (1412), cambios dinásticos y constitucionalismo en la Corona de Aragón*, Zaragoza, Obra Social de Ibercaja, 2013, 211-219.

9. Sobre les vies de gràcia i de justícia en aquest alt tribunal, vegeu: J. ARRIETA ALBERDI, *El Consejo Supremo de Aragón, 1494-1707*, Saragossa, Diputació Provincial, 1995, tercera part.

<i>Any</i>	<i>Municipi</i>	<i>Sol·licitud</i>	<i>Concessió</i>
1690	Onda	Privilegi d'exempció	Sí
1690	Vila-real	Privilegi d'exempció	Sí
1690	Algemesí	Privilegi d'exempció	Sí

Fonts: elaboració pròpia a partir d'ACA, CA, Lligalls i documents esmentats *infra*, pàssim, i de BERNABÉ GIL, «Constitucionalismo municipal...», pàssim.

* * *

En suport de les seues corresponents pretensions, invocaven generalment els municipis fonamentalment tres tipus d'arguments, sovint interrelacionats. I només quan les aspiracions pujaven de to, per a plantejar objectius més ambiciosos, es recorria a una quarta raó. Aquesta última, absent en la major part de les al·legacions que solament pretenien paralitzar momentàniament el desenvolupament de les visites –però no així en les peticions orientades a l'obtenció d'un blindatge perpetu–, sí que es detecta, almenys, en un parell d'ocasions d'aquella índole, i consistia a presentar antics privilegis suposadament acreditatius de disposar d'exempcions particulars davant de qualsevol inspecció externa, consagrats, a més, per la força probatòria del costum observat.

Així ho va fer la vila de Morella el 1673, perquè, tot i pretendre solament que «sea de su real servicio hacerle merced de suspender dicha visita por aquel tiempo que pareziere a V. Magd.», en la petició presentada a aquest efecte davant del Consell d'Aragó no va oblidar assenyalar «que la dicha villa de tiempo inmemorial no ha sido visitada, habiéndola favorecido y honrado los Reyes de Aragón y singularmente el Sr. D. Pedro el Segundo [...] con el Real privilegio en que la exime de semejantes inquisiciones y visitas ex ofitio, permitiéndola solo en caso de instancia de parte, el qual pone a los Reales pies de V. Magd.». Juntament amb altres arguments exposats en la sol·licitud, l'exhibició del document anunciat va contribuir a obrar els efectes esperats, car, en la consulta corresponent, el Consell va dictaminar «que se suspenda por ahora esta visita».¹⁰

Molt diferent va ser, però, el desenllaç final de la temptativa assajada pel consell de la vila d'Alcoi, quan el setembre de 1682 es va plantejar –sense èxit– esgrimir dos antics privilegis –del rei Pere, el 26 de maig de 1364, i de l'infant Martí, el 18 de juny de 1377– «amb los quals exemeix y lliura a la present vila de totes i qualsevols inquisicions i visites», per a aconseguir la paralització momentània de la visita que el governador va iniciar, efectivament, al cap de pocs dies.¹¹

Però no va ser aquesta classe d'al·legacions la més estesa entre els municipis que es conformaven amb un mer ajornament temporal o indefinit de les inspeccions projectades. Entre els arguments que es feien servir en aquests casos difícilment

10. ACA, CA, llig. 936, doc. 93/1-3.

11. PAYÀ I BOTELLA, «La visita de residencia...», 709.

podia faltar, en primer lloc, una clara al·lusió a l'elevat cost que ocasionaria afrontar les despeses de la visita, ja que aquesta solia perllongar-se durant diverses setmanes –o, fins i tot, mesos– en les quals calia facilitar allotjament i hostalatge al governador i al seu seguici d'oficials –assessor, procurador fiscal, comptable, agutzil, porters, escrivans, criats– que l'auxiliaven en el compliment de les seues funcions.

D'entre les proves aportades per a mostrar les òneroses despeses que podien arribar a generar aquestes actuacions destaquen els minuciosos comptes presentats per la vila d'Ontinyent el 1661. Segons la detallada relació que s'adjuntava, la visita de don Basilio de Castellví, feta en tres fases, de manera intermitent entre 1655 i 1660, i en aquell moment encara inacabada, havia costat fins llavors a les arques locals –en els seus onze mesos de durada total efectiva– un total de 1.425 lliures. Es tractava, sens dubte, d'una quantia excepcionalment desmesurada, que s'havia incrementat pel trasllat i instal·lació temporal a Ontinyent de tota la família del governador, amb el personal de servei, integrada per una vintena de persones, així com per les costoses obres de reforma i ampliacions dutes a terme en la casa d'habitació que se'ls va proporcionar per a poder acollir una cohort tan nombrosa. La quantia de la despesa generada excedia de molt les 200 lliures desemborsades en la darrera visita que s'hi havia fet, el 1604;¹² circumstància que va moure el Consell d'Aragó a intervenir per a regular el tema de les dietes i dels drets que calia satisfer en aquesta mena d'actuacions. Prenent en consideració també, com a referent inexcusable, les disposicions forals sobre aquest tema, el 28 de març de 1662 va arribar a redactar-se una carta reial perquè s'aplicara en tot el regne, amb instruccions sobre els criteris pels quals s'havien de regir aquest tipus de despeses; de manera que...

[...] en las [visitas] que se hizieren en adelante por los Gobernadores se les de solamente casa yerma, luz, agua y fuego y las alajas necesarias que no pudiese llevar consigo, que al alguacil y porteros tengan obligación las villas de darles alojamiento respeto de que no llevan dietas, y si en lugar de este alojamiento quisieren dar dos reales de dieta a cada uno para que se vayan a posar a un mesón, se podrá ejecutar. Pero quando los alguaciles y vergueros van por el Reyno con dietas que se pagan por la Thesoreria o por las partes interesadas no se les ha de dar alojamiento ni otra cosa alguna, y en las visitas del Governador se ha de atender que el número de los porteros no exceda de lo preciso para la ejecución de la visita sin extenderse a los que suelen ser necesarios para persecución de delinquentes, que con estos no se ha de observar lo que va referido de darles alojamientos ni dos reales cada dia. Y en quanto a los salarios que llevan los escrivanos por las difiniciones de claverias y otras causas de visita, si las villas particulares se hallaren gravadas lo pondrán por justicia.¹³

Per fosques raons, però, aquest esborrany no arribaria a plasmar-se immediatament en la corresponent ordre reial d'obligat compliment, sinó que caldria esperar

12. ACA, CA, llig. 752, doc. 25/1-22.

13. ACA, CA, llig. 752, doc. 25/22.

tres anys ben bons perquè entrara en vigor. Aquest intent d'aclarir i definir els drets que havia de percebre el personal participant en les visites no arribaria a culminar, en efecte, fins que una altra carta reial, datada el 30 de novembre de 1665, va recollir i completar aquella redacció per a incloure també les dietes de l'assessor, sotmeses a les mateixes formalitats que les del governador, i precisar, per tant...

[...] que al escribano de la visita no se le de alojamiento ni satisfazi6n alguna en dinero por raz6n de el pues por los fueros 63 y 64 Rub. de Notariis tiene remuneraci6n de los trabajos que haze en la visita, con el aumento de los gajes y derechos que perzive en la Corte de la Governaci6n, mandando expresamente al Governador y su Assesor que de ninguna suerte se empleen en hazer causas criminales ni en otros qualesquier negocios que fueren peculiares de la visita sin tener expreso orden del Virrey.¹⁴

La nova regulaci6n es va adoptar a prop6s de la visita que, en aquell temps, Basilio de CastellvÍ estava efectuant en la vila d'Onda, on tamb6 havien sorgit queixes sobre les excessives despeses que generava la seua pres6ncia, a ra6 de quatre lliures, sis sous i deu diners diaris.¹⁵ Des d'aleshores, aquesta ulti ma carta reial es va convertir en el referent legal al qual s'havien d'atenir els governadors –amb el seu corresponent seguici– en el transcurs de les seues estades a les viles. AixÍ ho reconeixia una minuta posterior del Consell quan aclaria, amb refer6ncia al document de 1662, que «estas cartas no se remitieron. Pero en el a6o 1665, por noviembre, con ocasi6n de la visita de Onda, se escribi6 al Governador lo que se habÍa de observar en las visitas, en la conformidad que se dice en estas cartas».¹⁶

Per6 la regulaci6n dels drets a percebre durant les visites no significava necessàriament el seu abaratiment, ja que tot depenia, en darrera instància, del temps que duraren. AixÍ doncs, atesa la impossibilitat de calcular el temps requerit per a culminar-les, fins i tot despr6s de les reiterades recomanacions despatxades per la Corona als seus agents perquè no perllongaren la seua estada m6s del que era estrictament necessari, els municipis no van deixar de queixar-se pel seu previsible elevat cost. AixÍ ho van fer, per exemple, Benigànim, el 1669; Carcaixent, el 1677; Xixona, el 1679; i Morella, el 1689. I aix6 a pesar que, segons havia intentat provar don Basilio de CastellvÍ, l'experi6ncia mostrava que no hi havia raons per a continuar alimentant aquest temor.

El 1669, el governador va respondre als arguments expressats en aquest sentit per la vila de Benigànim presentant certificats de les despeses generades en algunes de les ulti mes visites efectuades –Vila-real, el 1663; Onda, el 1666; i l'Olle ria, aquell mateix any de 1669– per a esvaire qualsevol dubte sobre aquest tema. Per6 les dades exhibides eren tan increïblement baixes, per excessivament parcials

14. ARV, Cancelleria Reial. Epistolarum, 591, f. 13 i s.; ACA, CA, llig. 827, doc. 31/5.

15. ACA, CA, llig. 912, doc. 101/1-7.

16. ACA, CA, llig. 752, doc. 25/22.

–22, 30 i 13 lliures, respectivament–, que no podien ser preses seriosament.¹⁷ Una mica més propera a la realitat, però encara massa optimista, era l'apreciació del seu fill i successor en l'ofici, don José, que el 1685 estimava, a propòsit de la visita d'Algemesí, que la despesa prevista es podia acostar a les 300 lliures.¹⁸ Sis anys abans, tanmateix, la vila de Xixona havia expressat el seu temor davant de «las molestias, gastos y empeños que ocasionaría su visita, y más de la suerte que agora se hacen; pues son tantos los ministros y criados que lleva el Portantvezes que en un día hacen más gasto que antes hacían en un mes».¹⁹ Segons el síndic de Morella, que també maldava per impedir el 1688 l'acció fiscalitzadora anunciada, Castellví s'havia presentat, sense avisar amb l'antelació suficient, «para visitar la villa y aldeas, entrando en ella con tanta comitiva y gente de su servicio, que pasan de treinta personas, con los gastos excesivos que se han de ofrecer en hospedarles y otros daños que se pueden presentir han de acabar con aquella tierra».²⁰ I l'any següent era la vila de Penàguila, que havia reunit informacions sobre aquest tema en altres municipis per a intentar provar que la projectada visita que planava sobre la població implicaria –en cas de portar-se a efecte– «su total destrucción», la que presentava xifres més concretes i no menys contundents:

TAULA II
Despeses ocasionades en diverses visites, segons el síndic de Penàguila
(en lliures)

<i>Població</i>	<i>Any</i>	<i>Despesa</i>
Ontinyent	1655	1.000
Ontinyent	1673	600
Benigànim	1676	1.200
Bocairent	1679	1.163
Biar	1679	1.200
Ibi	1679	500

Font: ACA, CA, lligall 832, doc. 43/3.

Per a poblacions que oscil·laven aquells dies entre els 250 i 350 veïns –excepte Ontinyent, que quasi arribava a triplicar aquestes xifres–, es tractava, sens dubte, de dispendis considerables.

* * *

17. ACA, CA, llig. 915, doc. 60/2.

18. ACA, CA, llig. 824, doc. 44/1.

19. ACA, CA, llig. 921, doc. 5/1-2.

20. ACA, CA, llig. 617, doc. 18/39.

Un altre dels arguments esgrimits pels municipis contraris a la imminència de les visites, complementari de l'anterior, feia referència al deplorable estat en què es trobaven les arques locals per a fer front al nou dispendi que ara havien de suportar. Tota una llarga sèrie d'accidents i desgràcies de tipus i consideració diversos –epidèmies, emigracions, inundacions, sequeres, terratrèmols, allotjaments de soldats, etc.– es combinaven amb les creixents despeses ocasionades pels serveis a la monarquia, la gradual reducció de les rendes municipals, l'endeutament galopant i la genèrica i ambigua –però sempre útil– «esterilidad de los tiempos» per a descartar la més petita possibilitat de trobar recursos amb els quals sufragar els ruïnosos costos d'una visita. La majoria dels municipis poc inclinats a les previstes accions fiscalitzadores van presentar dades que corroboraren el seu angoixant estat financer; encara que no tots van aconseguir el seu propòsit.

Per a justificar la necessitat de suspendre per deu anys la visita recentment anunciada, la vila de Borriana va exposar amb èxit, el febrer de 1657, el ruïnós estat en què es trobava la seua hisenda, a causa fonamentalment de les elevades despeses ocasionades per l'enviament d'homes armats a la frontera catalana i a l'allotjament de la cavalleria, que estava sustentant a costa seua aquells dies.²¹ I tampoc Alcoi devia trobar-se en una situació gaire més falaguera, l'any següent, si creiem les afirmacions del seu consistori, quan sol·licitava també l'ajornament indefinit de la visita, esmentant els 8.000 ducats emprats en allotjaments, més els donatius amb què havia servit per a la guerra de Catalunya els últims anys, i la ruïna ocasionada pels terratrèmols de 1620 i 1622 en molts edificis.²² Una vegada més, els serveis –fonamentalment militars– a la Corona s'erigien en el principal actiu que s'oferia com a contraprestació per la gràcia sol·licitada.

I també l'eficaç poder de convicció que es va derivar finalment d'aquestes alegacions probablement no fóra oblidat vint-i-cinc anys més tard per molts alcoians, quan novament van sol·licitar al governador que s'abstinguera d'iniciar l'anunciada inspecció, atenent al fet que la vila «està molt alcansada y els vehins viuen miserablement, a ocasió de no haver tingut cullita tres anys ha y ser molts los gastos que ocasionaria el Senyor Governador en dita visita; y además de açò, que de temps inmemorial no és estada visitada esta vila».²³ En aquesta ocasió, tanmateix, Castellví es va mantenir inflexible, i va emprendre immediatament la visita corresponent.

El 1663 s'havia de reprendre la visita suspesa anys enrere a Borriana, però la nefasta situació econòmica per la qual continuava travessant el municipi el va induir a sol·licitar una nova pròrroga; si bé, aquesta vegada, amb menys fortuna.²⁴ El 1665 era la vila d'Onda la que declarava estar endeutada en més de 100.000 lliures, al mateix temps que expressava «las calamidades y trabajos grandes que dicha villa padece, pues son tantas las deudas y las entradas tan pocas, que moralmente se halla imposibilitada y sin remedio de poder pagar, no digo todos los créditos, pero

21. ACA, CA, llig. 905, doc. 39.

22. ACA, CA, llig. 907, doc. 40.

23. PAYA I BOTELLA, «La visita de residència a Alcoi...», 709.

24. ARV, Governació, 4520.

ni aun la mitad, porque a más de ser las deudas tan exorbitantes, las cosechas de todos estos años pasados han sido tan cortas que se crehe hará en blanco la villa»²⁵. I el 1669, Benigànim advertia «que la dicha visita ha de ser su total ruina, si se da lugar a ella, como lo lloran otras villas de aquel Reyno, y le es notorio a V. Mgd., rezelando la suplicante mayor desconsuelo por ser más pobre que las demás; y que será reducirla al último estado de miseria».²⁶

Tampoc Morella estava preparada, quan el 1673 rebia la notícia de la imminent visita, per a assumir les despeses que aquesta solia comportar, ja que es trobava immersa en diversos plets instats pels llogarets del terme general i «onerada y gravada de muchas deudas a que está obligada por los servicios que tiene hechos a V.Mgd», de manera que «si en tiempo en que está procurando su desempeño y alivio con diferentes imposiciones y tachas que oy se están disponiendo entre su vecinos les sobreviene el gasto de visita no ha de tener el alivio que desea para acudir con más franqueza al debido servicio de V.Mgd.»²⁷ Algemesí, el 1685, assegurava que «ha de seguirse la total ruina de la villa y sus acreedores, a quienes están cedidas todas sus rentas..., en acudir al intolerable dispendio que ocasiona la visita, y esto quando se halla con el aloxamiento de los soldados montados..., y sobre haber gastado en los años pasados y corriente en socorrerles mas de 400 libras, han de consumir otras tantas en su asistencia este invierno».²⁸ I l'any següent era el consell castellonenc el que intentava aplacar –inútilment– don José de Castellví perquè suspenguera temporalment la seua anunciada visita, fent-li veure «los ahogos con que al presente se halla esta villa, ocasionados de los grandes servicios que en el espacio de breves años tiene hechos al Rey nuestro Señor (Dios le guarde) por los alojamientos y servicios, que ahora mismo se está esperando al comisario general y demás soldados que vienen alojados para este invierno, como también para el socorro de la guarnición del castillo de Peñíscola».²⁹

D'entre les diverses causes que havien confluït per a generar el lamentable estat de prostració en què es trobaven immerses les hisendes locals, eren els serveis a la Corona, en forma de contribucions militars, les invocades amb més profusió en els memorials elevats pels municipis per a captar-se la reial clemència. Aquest plantejament traslluïa, doncs, la típica idea pactista que consistia a presentar l'exoneració temporal sol·licitada com a gràcia guanyada en contraprestació dels serveis retuts, considerats com a important actiu negociador constituït de l'economia de la gràcia» que regia aquesta mena de relacions amb la monarquia.³⁰

25. ACA, CA, llig. 912, doc. 101/7.

26. ACA, CA, llig. 916, doc. 7.

27. ACA, CA, llig. 936, doc. 93/1.

28. ACA, CA, llig. 824, doc. 44/6.

29. ARV, Governació, 4533.

30. Sobre aquest concepte vegeu A. M. HESPAÑA, «La economía de la gracia», *La gracia del derecho. Economía de la cultura en la Edad Moderna*, Madrid, Centro de Estudios Constitucionales, 1993, 151-176.

Si les visites resultaven especialment costoses per a unes arquees en un deplorable estat financer, tampoc els municipis abastaven a veure-hi cap benefici o utilitat que poguera compensar els irremissibles danys que ocasionava la seua execució. Les autoritats morellanes asseguraven, el 1673, que el bon funcionament del procediment ordinari de control intern previst en els reglaments municipals feia innecessari emprendre tals inquisicions per agents externs, «siendo así que ningún particular ha defraudado a V.Mgd. del erario de aquella, porque cada año se nombran juezes contadores para la definición y cuenta de las administraciones, y los alcanzados deben pagar y pagan instantáneamente el alcance o quedan presos hasta la verdadera solución, sin que en esto haya la menor relajación».³¹ I, quinze anys més tard, continuaven insistint que no hi havia «necessidad de que sean visitados la dicha villa y aldeas, por no haber procedido difamación de que en los propios de las universidades ni en su administración haya habido dolo, ni fraude, ni que ningún administrador que los ha tenido a su cargo se haya engrossado en ellas, ni debe cantidad alguna, antes bien tienen la buena fama y opinión».³² Per a la vila de Carcaixent, el 1677, no solament resultava difícil trobar elements consistents que justificaren les visites, sinó que, en general, la seua execució solia enterbolir el clima d'assossec en què havia de transcórrer l'ordenada vida en comunitat; de manera «que quando ay visitas en los pueblos todos los oficiales están intimidados, el pueblo los menosprecia, el gobierno anda alterado y revuelto, y la justicia mal administrada... Claramente se infiere que la visita tiene solamente contingencia de ser buena y certidumbre moral de ser mala, y que en vez de medicina amigable, lo verosímil es que sea letal veneno de la República. Y así, remedios tan vehementes, más prudencia es omitirlos, que cautela el usarlos».³³ Pròxim a aquests plantejaments, que incidien sobre el seu vessant desestabilitzador, eren els expressats pel consell d'Alcoi el 1682 quan assegurava «que no sería d'utilidad alguna dita visita y residència, així per al comú de dita vila, com per a els vehins, ans bé s'ha experimentat d'altres viles per rahó de dites visites y residències, restar molt alcansades per los excesius gastos y ab algunes inquietuts y bandositats entre el mateixos vehins».³⁴

I d'un parer no gaire diferent era, en fi, el rector parroquial de la vila d'Onda, quan el 1665 es referia a les nefastes conseqüències que estava implicant la rigorosa actitud de don Basilio de Castellví contra els qui venien fruits a fiar, per a cobrar en el moment de la collita, amb algun petit i legítim benefici. Per temor al càstig, s'havia arribat a una situació en què en el poble ja no es venia sinó al comptat, «y este daño únicamente le viene a padecer los pobres, pues por no hallar trigo al fiado, y ellos no tener dinero para pagarle de contado, no siembran las tierras y vienen a padecer extrema necesidad, y no tienen para sí, ni para pagar a la villa». Descartada l'existència d'usurarios y logreros, como son aquellos que mercan trigo para revenderle, o otras mercaderías, haciendo monopolio, aguardando el tiempo

31. ACA, CA, llig. 936, doc. 93/1.

32. ACA, CA, llig. 617, doc. 18/39.

33. ACA, CA, llig. 617, doc. 12.

34. PAYÀ I BOTELLA, «La visita de residència...», 709.

más estéril del año para venderle», el visitador s'havia ocupat exclusivament «en averiguar el punto menos principal y secundario», i havia descurat, en canvi, el seu vertader objectiu «que es el bien común, averiguando si los del gobierno han obrado en la distribución de las rentas con equidad, según los estatutos, leyes y establecimientos que tienen las villas, examinando si hay algun abuso, castigando los culpados y reintegrando a la villa en todo aquello que se hallare defraudada».³⁵

* * *

Però aquesta última observació del capellà era precisament un dels principals fonaments en què es basaven els governadors per a sustentar les seues actuacions; i, per tant, la finalitat última que havien de perseguir les accions empreses i que en justificaven la necessitat. Enfront de les posicions mantingudes per les viles, majoritàriament incapaces de reconèixer els suposats beneficis que podien derivar-se de les visites, els governadors insistien en la seua idoneïtat com a mecanisme imprescindible per a procurar o restaurar la salut de la gestió municipal. La reforma de les ordenances per les quals haurien de regir-se endavant els seus responsables, amb què solien culminar totes les visites, era potser el millor exponent d'aquesta faceta preventiva i curativa. Però tampoc es podia negligir el vessant punitiu i exemplaritzant que, efectivament, solia quedar al descobert en les actuacions de l'alt oficial regi dirigides contra els incomplidors o transgressors de les seues corresponents obligacions i regles de comportament en l'exercici de la funció pública.

Tractant de contrarestar la resistència oferida per Benigànim, el 1669, don Basilio de Castellví ponderava la necessitat de dur a terme la visita, per a no assentar un precedent en contra, i perquè «es de fuero y de conveniencia de las villas, aunque no lo sea de algunos particulares que habrán hecho patrimonio de las administraciones».³⁶ I pocs anys més tard, el seu fill i successor en l'ofici es feia ressò precisament dels mateixos arguments utilitzats en el fur de referència. El 1677, contestant a la pretensió de Carcaixent, don José de Castellví va considerar necessari recordar, en un contundent al·legat sobre la idoneïtat i necessitat del manteniment d'aquest procediment, fins i tot com a mecanisme recaptatori –a més d'exemplaritzant–...

[...] que las visitas que cada año hago están establecidas por fueros de este Reyno, y se dirigen a la buena conservación de las villas, tomando quantas a todos los que han administrado sus efectos, haziéndoles pagar lo que hubieren alcanzado, y si han contravenido a los capítulos o fueros del Reyno, si contienen pena pecuniaria, se executa y aplica a la Thesorería, y estas cantidades se distribuyen parte en pagar los salarios de los ministros de la Gobernación, que hay muchos atrasados, y quando tiene pena de [...]

35. ACA, CA, llig. 912, doc. 101/7.

36. ACA, CA, llig. 915, doc. 111.

nada se adbitria y aplica al fisco; rezívense también informaciones contra logreros y notarios, y de éstos las notas, por sí no tienen con aquella custodia debida los autos, averiguando muy por menudo todas estas circunstancias; averíguase si los justicia y demás oficiales han faltado a los cargos que han exercido y si han fulminado los procesos según los delitos lo merezían, y faltando a esto se les castiga y multa según la gravedad de sus omisiones, tómanse quantas a las villas de sus entradas y salidas de sus rentas, y en qué se han distribuido éstas, dexando a las villas lo más libre que se puede de los cargos que pagan, y procurando tengan los abastecimientos necesarios.³⁷

I dos anys més tard, per a oposar-se a les accions empreses per la vila de Xixona, continuava argumentant en aquesta mateixa direcció «que la causa porque estas visitas se instituyeron y hoy en día se hacen es para la buena administración de la justicia y para reintegrar los fraudes cometidos contra las villas por los que han tenido el gobierno en ellas».³⁸

Lluny de suposar un motiu afegit de pobresa, els resultats de les actuacions dels governadors representaven, per tant, un benefici econòmic per a les hisendes municipals, que podrien recuperar quantitats que altrament s'haurien perdut irremissiblement. A propòsit de les crítiques expressades per Algemésí, el 1685, sobre la inconveniència i inutilitat del procediment de visita per a unes viles exhaustes i gairebé sense recursos, don José de Castellví va elaborar –*contrario sensu*– un extens al·legat a favor de la seua necessitat, en el qual feia constar «que la pobreza consiste en la mala administración y gobierno de los que componen y representan la villa y que todo el daño consiste en que los particulares se utilan de lo que la villa se había de beneficiar». Per a il·lustrar les seues afirmacions, adjuntava una relació certificada de les quantitats que havien de reintegrar-se a les hisendes municipals com a conseqüència dels dèficits comptables i deutes en què havien incorregut els particulars inculpats durant les visites fetes.³⁹

TAULA III

Dèficits comptables i endarreriments a favor de les hisendes municipals descoberts durant les visites, segons el governador (en lliures-sous-diners)

<i>Any</i>	<i>Municipi</i>	<i>Quantia</i>
1659	Agullent	333-02-11
1665	Onda	1.255-13-07
1668	L'Olleria	1.640-06-08

37. ACA, CA, llig. 795, doc. 46/1.

38. ACA, CA, llig. 802, doc. 35/1.

39. ACA, CA, llig. 824, doc. 44/1.

<i>Any</i>	<i>Municipi</i>	<i>Quantia</i>
1673	Morvedre	1.549-17-10
1676	Benigànim	421-03-11
1677	Alpont	[498 cafissos de blat]
1679	Alfafara	557-03-03
1679	Biar	1.426-06-07
1681	Xèrica	340-19-08
1682	Alcoi	2.420-13-05
1683	Llíria	3.111-07-07

Comparant aquestes xifres amb les despeses ocasionades per l'estada del governador i del seu seguici durant el transcurs de les visites, el balanç resultava, certament, favorable. Però aquestes aparentment rendibles operacions, que no sempre es traduïen en els corresponents ingressos efectius en les arques municipals –per la insolvència de molts imputats o dels seus hereus–, solien generar també una mal dissimulada animadversió en el si d'una part considerable de les oligarquies locals, directament involucrades en la gestió administrativa, cap a aquest procediment fiscalitzador.

* * *

D'entre les primeres visites que, en el període que ens ocupa, van acabar suscitant el rebuig d'amplis sectors de la població, la realitzada per don Basilio de Castellví a Ontinyent, en quatre etapes compreses entre 1655 i 1660, pot resultar il·lustrativa, finalment, de les actituds i reaccions que s'acostumaven a generar en el seu transcurs. Havent comunicat l'agost de 1655 la seua decisió de viatjar a la vila «així per a visitar-la com per a la pau pública de aquella, per ser notoria la discòrdia y bandos que han mogut», la seua entrada a Ontinyent –embolcallada en els acostumats rituals de benvinguda desplecats per les seues autoritats i sense haver intervingut cap mena de sol·licitud d'ajornament– no es va produir fins al final d'octubre.⁴⁰ Allotjat immediatament en la casa palau del comte de Carlet, durant els quatre mesos que van seguir el governador va simultanejar l'inici de la rutinària labor fiscalitzadora de les comptabilitats municipals –amb la imprescindible col·laboració del personal tècnic que l'acompanyava– i la persecució i repressió de les bandositats que assolaven la comarca; fins que, durant el mes de febrer de l'any següent, va haver d'absentar-se sense haver tancat de manera definitiva les accions

40. Ofereix una succinta descripció del seu desenvolupament BERNABEU GALBIS, «Diferencias entre el general...», d'on procedeix la cita. Per a l'exposició que segueix, utilitze la informació que ofereix aquest treball i, sobretot, una altra valuosa documentació complementària –fins ara inexplorada– continguda en ACA, CA, llig. 752, doc. 25/1-22.

empreses. No va tornar don Basili de Castellví a Ontinyent fins un any i mig més tard; però l'allotjament que ara li tenien reservat va resultar massa petit per a procurar acomodament a l'assessor –Dr. Melchor Sisternes– i, sobretot, a la seua pròpia esposa i a tot el personal de servei, que superaven la vintena de persones. A fi de facilitar l'estada a la vila, es van annexionar a la casa principal diverses estances dels dos habitatges veïns, mitjançant l'obertura de portes, finestres i escales i altres obres i treballs de fusteria necessaris, que va sufragar la hisenda local.

Mentrestant, durant el període vacant, el consell municipal havia adoptat resolucions amb les quals intentava posar-se a recer de les conseqüències penals derivades d'algunes possibles irregularitats detectades durant la primera fase de la visita, com l'absolució dels clavaris que no van poder cobrar per les mores i ajornaments que es van concedir als arrendataris de les regalies municipals. Però, sobretot, s'anava congriant un clima d'oposició cap a la gestió del governador que s'acabaria expressant clarament quan, després del seu retorn, va semblar aguditzar-se el seu vessant punitiu. El novembre de 1657, aprofitant que un religiós natural de la vila –el dominic fra Josep Galbis– es trobava a la cort intervenint en favor de certs negocis del comte de la Granja, se li va encomanar secretament la representació municipal davant del Consell d'Aragó per a presentar dos memorials en els quals, després de relatar les arbitriietats, injustícies i abusos de poder comesos per don Basilio de Castellví, se sol·licitava el cessament immediat de les seues actuacions. El contingut dels greuges que se li imputaven no va arribar a coneixement d'aquest fins quatre anys després, i de manera casual, després d'haver optat la corporació municipal per tancar l'assumpte mitjançant el gens original recurs de reservar-se i, per tant, deixar en suspens les cartes de sol·licitud d'informació sobre aquest tema cursades al virrei pel Consell.⁴¹

En la relació d'extorsions i atropellaments atribuïts al governador, figuraven els enormes dispendis ocasionats per la visita, tant en la manutenció del seu nombrós seguici, com en obres de condicionament dels habitatges; així com les elevades i desproporcionades composicions i remissions de penes aplicades sobre el veïnat per pràctiques no delictives encara que suposadament usuràries, com ara la compravenda al fiat i revenda de productes alimentaris. Se li retreien, així mateix, les arbitràries disposicions adoptades en relació amb assumptes d'incumbència municipal, com ara l'obligada reposició del tradicional impost de la peita –que gravava la propietat immoble, i havia sigut substituït per cises sobre les carns i la mòlta, i per derrames especials en cas de necessitat–; o la pretensió de processar els jurats

41. Sobre aquest tipus de pràctiques, que podien arribar a impedir que determinades cartes reials, obtingudes a instàncies de part, arribaren als seus destinataris per a la seua efectiva execució, vegeu D. BERNABÉ GIL, *El municipio en la corte de los Austrias. Síndicos y embajadas de la ciudad de Orihuela en el siglo XVII*, València, Alfons el Magnànim, 2007, 283-284. Els dos memorials i les corresponents cartes reials de sol·licitud d'informació al virrei que aquells van provocar van ser descoberts pel llavors assessor civil de la visita, Dr. Carlos Vallterra i Blanes, quan, el 7 d'octubre de 1661, buscant entre els papers de la sala municipal documentació referent a la visita anterior, desenvolupada el 1604, va obrir un *legajillo* que contenia, per a la seua sorpresa, aquelles peces fins al moment desconegudes. Per a aquestes qüestions, ACA, CA, llig. 25, doc. 25/8-11.

que havien consentit pràctiques irregulars com són l'adjudicació dels arrendaments de les regalies municipals a insaculats i membres del consell, o la permissivitat respecte dels terminis de lliurament i mores del producte d'aquelles. Se l'acusava també d'haver aconseguit paralitzar un intent del síndic municipal per assessorar-se amb una junta d'advocats sobre la manera de contrarestar judicialment les accions dutes a terme durant la visita. Acabava recordant la vila els serveis acordats a la monarquia al llarg de tota la centúria, des del donatiu de 6.000 lliures el 1603, fins als més recents allotjaments dels dos últims anys, amb un cost pròxim a les 2.000 lliures, i les més de 24.000 en què es van estimar la totalitat de despeses ocasionades per les freqüents eixides al socors de la marina i altres contribucions militars. I, si era necessari, es mostrava disposada a concedir ara un nou donatiu per tal que cessara la visita de don Basilio.

Però el governador, després d'una nova interrupció al desembre d'aquell any, fins i tot hauria de tornar a l'octubre de 1659, per a prosseguir durant un parell de mesos més la gestió d'uns quants assumptes pendents, abans de tornar més d'un any després per a dur a terme ja la seua culminació. 'Desconeixedor fins al moment de les instàncies iniciades en contra seu per la vila davant del Consell d'Aragó, quan va ser informat pel seu assessor de l'esmentada troballa documental, Castellví es va veure obligat a replicar per a mantenir la seua reputació, desmentint les malèvoles acusacions de què havia sigut objecte i oferint explicacions sobre la seua justa manera d'actuar. Les indagacions subsegüents no van aconseguir desvelar fins a quin punt s'havia extralimitat en l'exercici de la seua activitat inquisitiva, punitiva i reglamentista; però sí que van eixir a la llum alguns balanços sobre el resultat de la seua gestió. Deixant de banda les elevades despeses originades a les arques municipals –diffícils de calcular, però no gaire allunyades de les 1.500 lliures–, van ser 17 els veïns lligats a la corporació municipal –en qualitat de consellers i d'antics jurats– que es van acollir a les composicions i remissions de possibles penes per a evitar la via processal i les corresponents sentències condemnatòries amb què van ser amenaçats. El seu import total va ascendir a les 750 lliures i els suposats delictes eren haver tingut en arrendament regalies municipals o haver-se mostrat negligents en el compliment de certes ordenances i obligacions pròpies dels seus càrrecs. Va haver-hi 16 insaculats més que van ser imputats amb càrrecs similars i que van optar, tanmateix, per intentar la defensa per la via processal i rebutjar l'oferiment de la remissió; mentre que 20 foren els veïns que van decidir anticipar-se a les sentències i pagar les càrregues que se'ls van imposar –per un total de 1.866 lliures– per raons generalment vinculades a la compravenda pretesament irregular de productes agraris.

Sobre la naturalesa de les operacions mercantils d'aquest tipus, suposadament delictives a ulls del governador, i els nocius efectes que estaven produint en l'ànim de la població els rigors amb què perseguia la seua extirpació i càstig, resulta eloqüent el testimoni aportat sobre el veí que, sens dubte, va resultar més perjudicat:

Vicente Richart, porque tomó 200 cántaros de vino a razón de tres sueldos el cántaro en pago de lo que le debían, y vendió al fiado los ciento a razón de dos sueldos y seys dineros, y los otros ciento se le perdieron por agrio, fue remitido en setenta libras, es a saber, las 50 L. por pena y las

veinte de costas, y pagadas que las hubo, viéndose tan maltratado por tan leve culpa, si culpa se puede considerar, perdió el juhizio, y es muerto, llevándosele el Governador todo lo de su casa, en lo arriba dicho, y ha muerto por dicha razón con suma miseria.⁴²

La visita de don Basilio de Castellví a la vila d'Ontinyent no sembla que arribara a suscitar, en efecte, moltes adhesions internes en la població; fins al punt que, quan el 1659 va tornar per a culminar-la, el batle local, Pedro Blasco, es va abstenir de rebre'l amb les acostumades i esperades salutacions, pròpies del seu rang i condició d'oficial reial,⁴³ actitud que faria necessària la intervenció del virrei i del Consell d'Aragó per a reprendre'l per aquest desfavor i obligar-lo a rectificar.⁴⁴

Malgrat el malestar generat entre el veïnat, la vila d'Ontinyent no va arribar a figurar, en fi, entre les que, anys més tard, començaren a sol·licitar revalidació d'antics privilegis medievals o nova concessió per a eximir-se de les visites del governador.⁴⁵ Però l'experiència del que s'hi havia viscut al final dels anys cinquanta serviria, almenys, per a sotmetre en el futur a una regulació més estricta l'assumpte de les dietes i despeses generades per aquest procediment d'inspecció, a què ja abans s'ha fet al·lusió.

* * *

Igual d'important, o més, que el cost econòmic, el cost polític que el desenvolupament de la visita sovint comportava era, tanmateix, el que segurament més exasperava les oligarquies municipals, al mateix temps que també contribuïa a dissuadir els governadors –i les instàncies superiors que havien de vigilar la seua tasca– del rigorós i estricte compliment del precepte foral que establia la seua realització anual. D'altra banda, la mera possibilitat d'haver de sotmetre's a aquest tipus d'inspecció en qualsevol moment també degué propiciar, si més no indirectament, el manteniment dels nivells de corrupció o desordre administratiu, a escala municipal, dins d'uns límits de relativa moderació. L'oposició a les visites del governador a penes aconseguien ocultar, per tant, la vigència de la vella aspiració a l'autogovern local, potencialment amenaçat en el seu vessant més marcadament econòmic per la mirada, no sempre atenta però –si era cas– molestament inquisitiva, d'aquells oficials regis. Fins a quin punt aquests últims van posar una especial obstinació a l'hora de fer valdre les seues prerrogatives en aquesta matèria i l'índole dels interessos que així defensaven són qüestions que, amb tot, encara hauran de ser objecte d'una indagació més profunda.

42. ACA, CA, llig. 752, doc. 25/20.

43. Sobre el perfil polític dels batles locals, D. BERNABÉ GIL, «Los bailes en las insaculaciones de los municipios valencianos», *XVII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2003, III, 81-92.

44. ACA, CA, llig. 744, doc. 95.

45. Cf. BERNABÉ GIL, «Constitucionalismo municipal...».